

Skønhed i coronapandemiens skygge

Christina Prinds, Dorte Toudal Viftrup, Erik Falkø, Johan Wallin, Karsten Flemming Thomsen, Lene Moestrup, Ricko Damberg Nissen, Tobias Kvist Stripp, Jens Søndergaard & Niels Christian Hvidt

cpri@ucsyd.dk

Forskergruppe for Eksistentiel og Åndelig Omsorg, Forskningsenheden for Almen Praksis, SDU

Prinds, Christina; Viftrup, Dorte Toudal; Falkø, Erik; Wallin, Johan; Thomsen, Karsten Flemming; Moestrup, Lene; Nissen, Ricko Damberg; Stripp, Tobias Kvist; Søndergaard, Jens; Hvidt, Niels Christian (2020). Skønhed i coronapandemiens skygge. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund nr 33*,

Brutal skønhed i Coronapandemiens skygge

Det blev sandelig et underligt forår. Lige da vi var på vej ud af vintermørket. Foråret stod på spring, og vi var klar til at springe med. Midt i springet skete det så: Alt stoppede. Dagligdagens rutiner var med ét sat ud af spillet. Den 11. marts lukkede statsministeren Danmark ned, og der skulle gå lang tid, inden vi igen nærmede os en genkendelig hverdag. Det var krisetid. Alle blev sendt hjem fra skole og arbejde. Bedsteforældre blev isoleret. Først efter påske kom børnene – og kunde yngste, vel at mærke – i skole igen. Der var og er stadig grund til bekymring.

Udfordringer ses også i lande som Italien, Iran, Spanien, Storbritannien, USA, Rusland, Indien og mange, mange flere. Kina har tilsyneladende fået styr på situationen, omend regimet dér har det med at skabe sin egen medievenlige virkelighed, så hvem ved. På det afrikanske kontinent er Covid-19-smitten i anmarch og dér, ligesom i verdens flygtningelejre og slumkvarterer, holder man vejret. Truslen

er her så ildevarslende, at det på forhånd synes håbløst at forholde sig til. Nogle lande er stadig i store vanskeligheder, andre er som Danmark i gang med genåbning. Strategier, tests, behandlinger og vacciner diskuteres globalt og nationalt. Hvordan åbner vi bedst op til den nye hverdag? Hvad bliver den nye hverdag? Kommer der en anden bølge? En tredje? Får vi en vaccine? Eller en behandling? Spørgsmålene er mange og ubesvarede. Vi håber, og vi venter. Usikre og forsvarsløse.

Menneskeheden har set det før. Fra 1918-1920 gennemlevede verden en lignende alvorlig pandemi, den spanske syge, hvor knapt 15.000 danskere døde. Der var også det store jordskælv i Lissabon i 1755 eller tsunamien i julen 2004 for at nævne eksempler. I alle tilfælde var der tale om katastrofer, der medførte uhyrlige tabstal og gav anledning til eksistentielle spørgsmål. Katastrofer sætter menneskets lidenhed i relief.

Vores forskningsgruppe arbejder til dagligt med menneskers eksistentielle og åndelige behov og med at beskrive og udvikle den eksistentielle og åndelige omsorgsdimension i sundhedskonteksten (www.faith-health.org). Fra vores forskning ved vi, at kriser gør noget ved os mennesker. Det er kendt viden, at vi i udsatte livssituationer får testet det livssyn eller det eksistentielle udgangspunkt, vi bærer med os. Det gælder ved starten af et nyt liv, undervejs i livet og til sidst i livet (Prinds et al., 2018). Uløste eksistentielle spørgsmål hos mennesker, især hos alvorligt syge, kan være årsag til betydelig smerte (L. Moestrup & Hvidt, 2016). I en sekulariseret tid kan den åndelige dimension af menneskelivet være i fare for at blive dømt ude, fordi åndelige livsdimensioner traditionelt er blevet forbundet med religion. Og religion har siden Freud som bekendt haft dårlig presse. Der er naturligvis en sammenhæng mellem kulturens store fortællinger og den personlige livsfortællings orientering mod mening og sammenhæng. Det viser sig i de ord, vi bruger, og i de forestillinger, vi gør os om vores liv og død. Men det religiøse aspekt i den åndelige omsorg er en mindre del af et stort felt, som har at gøre med menneskers søgen efter en plads i helheden som sådan. Det eksistentielle og åndelige omsorgsfelt handler derfor ikke blot om de store religiøse fortællingers værdi, når det gælder om at tolke vanskelige livssituationer (Hvidt et al., 2018). Feltet er altså ikke først og fremmest religiøst, selvom mange opfatter det åndelige som nært forbundet med det religiøse. Vi definerer det eksistentielle og åndelige langt bredere. For spørgsmål om mening og sammenhæng betyder noget for os alle uanset livssyn eller eventuel religiøs overbevisning. Og især mødet med usikkerhed i form af katastrofer, sygdom, eller som tilfældet har villet det dette forår, Covid-19, vil ofte få de spørgsmål op til overfladen.

Vores forskning indikerer, at vi i en tid præget af en materialistisk menneske- og livsopfattelse står i fare for at undsige denne del af vores kulturs menneskeforståelse (Hvidt et al., 2019). Det er måske mere end nogensinde vigtigt at huske hinanden på, at vi mennesker er *mere* end det biologiske og materielle menneske, vi kan se og røre (Sulmasy, 2002). Og at dette *mere*, har at gøre med ånd. Derfor hedder vores interessefelt, den åndelige og eksistentielle omsorgsdimension, netop også *spiritual care* på engelsk (Nolan et al., 2011). *Åndelig* dækker over både de eksistentielle spørgsmål og de svar, løsninger og strategier, der i bred forstand kan kaldes for livssyn. Derfor kan man måske sige, at når vi som følge af Covid-19 oplever isolation og en form for eksistentiel usikkerhed, der ellers er os fremmed, så er det ånden, der spørger efter fællesskab og svarer ved at se sammenhænge, hvor vi ikke før så det. Som når vi synger med hinanden hver for sig.

Holocaust-overleveren Viktor Frankl skriver om et *eksistentielt vakuum* (Frankl, 1963). Frankl mente, at mennesket er drevet af at finde mening, mål, værdier og idealer - også under de sværeste omstændigheder. Eller måske nogle gange på grund af dem. Han er kendt for at citere Nietzsche: "Den, der ved, *hvorfor* han skal leve, tåler næsten et hvilket som helst *hvordan*". Det eksistentielle vakuum opløses, når mennesket finder og lever sit *hvorfor*. Det gælder også for mange af de kriseramte patienter og borgere, vi i vores forskningsgruppe har talt med gennem årene. Det gælder måske også for mange danskere lige nu, som lever særligt intenst og på nye ukendte måder. Tilværelsen kræver med ét andre ord og andre udtryk, end dem vi ellers kender. Vi søger svar på vores *hvorfor*. Men vi kan kun selv levere svaret. Situationen kræver et sprog og en diskurs om det helt basale, et sprog om vores grundvilkår som mennesker og som fællesskab. Det eksistentielle vakuum træder ikke yndefuldt frem i vores liv. Og vores individuelle gensvar på livets *hvorfor* bliver aldrig letkøbt eller formfuldendt. Globale kriser såvel som svær selverkendelse kan udløse vores søgen efter *hvorfor*. Når vi finder vores *hvorfor*, oplever vi, at vores *hvordan* falder på plads. Helt af sig selv.

Det startede onsdag d. 11. marts med statsministerens opfordring til os alle om at udvise samfundssind. Siden da er det offentlige rum blevet en have af vildtvoksende eksistentielle betragtninger, spørgsmål og behov. Der rejses spørgsmål om *hvorfor*, *hvad*, *hvordan* og måske endda *hvorvidt*: Hvorfor sker det her? Er det et wake-up call til os om, at vi med vores forbrugsmønstre overanstrenger klodens bæredygtighed? Kommer vores måde at forstå ferie og turisme til at ændre sig? Hvad er et liv egentlig værd i kroner og ører (det koster store summer at lukke et samfund ned)? Hvordan beskytter jeg og mine nærmeste os bedst og undgår sygdom? Hvordan påvirkes børn og unges fremtid? Og spørgsmålet melder sig

måske, om hvorvidt jeg nu lever det liv, jeg gerne vil? Eller finder fred med livet, som det er blevet.

Det er netop en åndelig dimension af menneskelivet, der er på spil, når vi overvejer mening og livsværdier. Som når vi konfronteres med en pandemi eller vores egen sårbarhed og menneskelighed. Når det sker, så skræller vi de unødige lag væk og kommer tættere på livet og på det, vi oplever som meningsfuldt og livgivende. I mødet med svært syge og døende patienter ser vi ofte, hvordan det svære og det smukke går hånd i hånd. Dét, som er sorgfuldt og trist, når et elsket menneske dør væk fra os, skaber også rum for nærvær og intensitet i relationer og livet (Lene Moestrup et al., 2014). De ord, vi bruger, kan opleves fattige. Når livet fortættes og intensiveres, må andre ord til. Nye ord. Gamle. I hvert fald også ord, der på en måde ligger i dvale i vores kultur, og som kan komme uventet til os. Ord som det kan være helt ok at bruge, som fx når vi synger "Hil dig frelser og forsoner" og "Du er min øjsten" sammen med Philip Faber en almindelig tirsdag morgen, som slet ikke er så almindelig.

Vi er hele mennesker. Vi taler meget om det, men hvad forstår vi ved det? For os, der arbejder med åndelig og eksistentiel omsorg i sundhedssektoren, så er det med Søren Kirkegaard et udtryk for, at vores selv er et forhold mellem sjæl og legeme, som forholder sig til sig selv (Dandanell, 2018, 10. marts; Kierkegaard, 2017). Vi er med andre ord selvreflekterende mennesker. Når det trykke og meningsfulde liv er truet, så er det ånden i mennesket, der - med et smukt udtryk fra den bibelske tradition - "som en tørstig hjort skriger efter vand" (Salmernes Bog, Salme 42, vers 2). At tage de åndelige livsdimensioner alvorligt, er med andre ord at tage sig selv alvorligt. I en hverdag præget af travlhed, af arbejde, indkøb i Brugsen og sidsteøjeblikks-afhentning i børnehaven er der ikke altid tid til at spørge til livsværdier og livsorientering. Mange af os kan i glimt opleve det eksistentielle vakuum. Det sker i form af en ubevidst uro, en spørgen, en sult efter mere. Efter sammenhæng og mening (Yalom, 2008). Når livsmod og livsglæde er truet, som i tabssituationer eller i kriser som for eksempel Covid-19-pandemien, forstærkes den bevægelse. Det viser sig, sådan som vi har set det i disse dage. Det viser sig både som en refleksion over os selv og vores situation, og som overraskende, sprudlende, udslag af kreativitet, virketrang og livsmod. Hvem skulle have tænkt det? Online demo'er og fællessang alene sammen!?

Krisepsykologiens grand old man, psykiateren Johan Cullberg, mente, at kriser forårsages af enten ydre eller indre omstændigheder, og at de forandrer mennesker (Cullberg, 2007). Eksistentielle kriser kan invalidere et menneskes liv, men det har også potentiale til at skabe, til at udvikle, til fornyet selvindsigt og positiv

forandring. Hvorvidt det ene eller andet sker, afhænger af, *hvem* dette menneske har i sit liv, og *hvilke* indre ressourcer den enkelte har (Jacobsen, 2009, Kapitel 2, 42-69). Vi ser i denne tid, at vi holder afstand, mens vi samtidigt udviser et relationelt nærvær på et utal af kreative måder. Vi er som danskere på mange måder kendetegnet ved at være eksistentielt og åndeligt private mennesker. Det er en del af vores selvforståelse, at vi ikke går med følelserne uden på tøjet (Frederiksen, 2019; Zuckerman, 2008). Bagsiden af det er måske, at flere af os famler efter et sprog for tanker og oplevelser af åndelig og eksistentiel karakter, når vi endelig har brug for det. Fordi *den slags* netop ikke er noget, vi nødvendigvis drøfter med hinanden. Måske vi nu ser en opblødning, fordi en fælles kriseoplevelse bevæger os mod hinanden? Vi bevæger os tættere på hinanden og bliver hinandens *hvem* i denne eksistentielle krisetid.

Måske er det, vi ser, ligefrem udtryk for, at vi hver især har betragtelige eksistentielle ressourcer, som vi endda kan sætte i spil sammen, og som beriger svarene på vores *hvorfor*? Coronakrisen gør vores eksistentielle vakuum tydeligt for os hver især og for os som fællesskab. Vi fik blotlagt et vakuum. Da vi fik tid til at standse op under lockdown, gav det sig til kende. Flere af os begyndte at stille spørgsmålstejn ved vores fokus og værdier; jagten på succes, det evigt sultne behov efter det rigtige køkken, den korrekte kost-sammensætning, den gode havudsigt og den prestigefyldte karriere.

I en tid præget af Covid-19 er det som om, livets skønhed viser sig brutalt for os midt i alt det svære. Vi skal alle leve med efterdønninger af krisen, og den kamp er ikke kæmpet til ende. Ligesom vores liv heller ikke er det. Tiden vil vise, om det vil lykkes os at hive noget som helst værdifuldt ud af den krise, vi kollektivt går igennem.

Referencer

- Cullberg, J. (2007). *Krise og Udvikling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Dandanell, T.F. (2018, 10. marts). Vi må gentænke, hvad det vil sige at være menneske. Politiken. København.
- Frankl, V.E. (1963). *Man's search for meaning: An introduction to logotherapy*: Beacon press.
- Frederiksen, M. (2019). *Usikker modernitet–Danskernes værdier fra 1981 til 2017*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hvidt, N.C., Ammentorp, J., Clemensen, J., Steinfeldt, V.Ø., Moestrup, L., & Søndergaard, J. (2018). *Eksistentiel og åndelig omsorg i Danmark: Hvorfor, hvad, hvordan og hvem?* Klinisk Sygepleje, 4.

- Hvidt, N.C., Mikkelsen, T.B., Zwisler, A.D., Tofte, J.B., & Assing Hvidt, E. (2019). Spiritual, religious, and existential concerns of cancer survivors in a secular country with focus on age, gender, and emotional challenges. *Supportive Care in Cancer*.
- Jacobsen, B. (2009). *Livets dilemmaer*. København: Hans Reitzels Forlag. .
- Kierkegaard, S. (2017). *Sygdommen til døden*. København: Lindhardt og Ringhof.
- Moestrup, L., & Hvidt, N.C. (2016). Where is God in my dying? A qualitative investigation of faith reflections among hospice patients in a secularized society. *Death studies*, 40, 618-629.
- Moestrup, L., Hvidt, N.C., & Ploug Hansen, H. (2014). »Hun forsvinder ikke” – et kvalitativ studie af døende patienters og pårørendes overvejelser om en fortsat relation efter døden. *Klinisk Sygepleje*, 4, 62-78.
- Nolan, S., Saltmarsh, P., & Leget, C. (2011). Spiritual care in palliative care: working towards an EAPC Task Force. *EJPC*, 18, 86-89.
- Prinds, C., Hvidtjørn, D., & Moestrup, L. (2018). Resonans mellem livets afslutning og livets begyndelse. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, 15.
- Sulmasy, D.P. (2002). A biopsychosocial-spiritual model for the care of patients at the end of life. *The Gerontologist*, 42, 24-33.
- Yalom, I.D. (2008). *Som at se på solen: at leve med døden*: Hans Reitzel.
- Zuckerman, P. (2008). *Society without God: what the least religious nations can tell us about contentment*. New York: New York University Press.